

Aportacions a l'aspecte educatiu: la pràctica de la solidaritat i les ONG. El punt de vista d'un immigrant

Alberto Sanz*

El fet educatiu

L'educació i la seva problemàtica no poden ser analitzades de manera desvinculada de la societat concreta en la qual es desenvolupen ni del moment polític internacional. Ans al contrari, com és sabut, cada sistema social, més precisament cada formació economicosocial, forma els subjectes aptes per tal que sostinguin i reproduïxin el sistema.

En el document del Departament de Treball dels EUA titulat «Allò que el treball requereix de les escoles», de SCANS (Secretary's Commission Archiering Neccesary Skills, 1992), es diu que «el nou treballador ha de ser innovador, ha de saber resoldre els problemes responsablement i tenir la capacitat i l'actitud necessària per ajudar els empresaris a millorar les seves empreses», es necessita que «l'escola garanteixi al món empresarial l'èxit en els negocis» (...); «les competències» (terme que substitueix en la nova terminologia educativa el de *capacitat*) representen els atributs que l'empresari d'alt rendiment d'avui busca en els empleats de demà.

Cal pensar que l'educació, que sens dubte és un factor fonamental per al creixement i el desenvolupament d'un poble, no pot produir aquests atributs per ella mateixa, mentre subsisteixen i s'enforteixen els factors d'endarreriment i empobriment (vinculats a l'imperialisme i els monopolis) que determinen la gran crisi econòmica mundial, els efectes de la qual també es fan sentir en el terreny educatiu, sobretot en els països pobres.

El Consell Executiu de la UNESCO considera dos grans objectius de l'educació: «abastar els inabastables i incloure els exclosos», els quals no solament semblen utopia sinó que la seva formulació sona a una cruel bur-

* Alberto Sanz és diplomad en Treball Social. Ha treballat en equips psicopedagògics en barris marginals a l'Amèrica Llatina, sobretot en programes d'educació sanitària i en centres de salut maternoinfantil, en treball de desenvolupament de les comunitats. Des que resideix al nostre país, ha treballat en intervencions socioeducatives amb població immigrant a l'Alt Empordà. És membre de la Coordinadora d'ONG de l'Alt Empordà i de les comarques gironines i del Maresme. Ha participat en diverses iniciatives institucionals (ajuntaments, consells comarcals, Universitat de Girona, etc.) sobre temes de migracions i cooperació.

Adreça professional: González de Soto, 23, 4t C. 17600 Figueres

la, quan són milions les persones que viuen per sota dels límits de la pobresa i d'altres que no tenen feina, ni esperances d'aconseguir-ne ni a curt ni a mitjà termini, en els països del Tercer Món.

Com es pot aconseguir, doncs, que l'educació contingui aquells sectors que avui es troben immersos en la marginació? Per a aquests sectors, els continguts que anomenem actitudinals són essencials: aprendre a conèixer, a fer, a ser i a viure junts. Les actituds han de redefinir-se des dels continguts que cadascun d'aquests sectors significa en l'actual societat de mercat. Perquè les desigualtats, malgrat els tipus d'escoles i d'educació, no han desaparegut.

Cal pensar i discutir sobre l'escola, el tipus d'educació i el caràcter de l'escola (pública, democràtica, científica, popular, etc.)

Sobre el concepte de solidaritat

Quan parlem d'una societat integrada, designem una societat que busca els mitjans d'integració i no pas els mitjans d'exclusió per tal d'assegurar-se la cohesió social. Aquest model o esquema és universal.

Els etnòlegs i els antropòlegs ens han mostrat que nombroses societats s'han reglamentat a partir de desterrar les persones i a vegades a partir de la mort, davant de certs problemes que emergien i atemptaven contra la cohesió social de la comunitat.

La nostra societat, en el passat, no ha fet coses similars quan ha tancat els seus pobres i indigents? O quan ha enviat a presidi o a treballs forçats els rodavons sense feina?

La pobresa ha tingut enfocaments diferents: a vegades s'ha presentat com una maledicció divina; a vegades, com l'amenaça de l'ordre (burgès)...

El model present no està basat en el conflicte, ni tampoc en la fatalitat, sinó en la «solidaritat».

La solidaritat

S'ha heretat i assumit com a vàlida la idea que és l'estat qui ha de compensar els mals funcionaments socials, com a conseqüència dels efectes

perversos del sistema. És a dir, ens hem acostumat a la idea que és lògic que l'estat, que en el seu funcionament provoca irregularitats o deixa d'atendre problemes, sigui qui assumeixi la responsabilitat de les solucions.

Es va passar d'un model de fer-se càrrec privatament de les situacions més problemàtiques de la nostra societat a una organització i una acció política, és a dir, pública, a favor dels qui anomenem «prudently» pobres, desposseïts, sense sostre, indigents, mancats, exclosos, etc. S'apunta el que no deixa de ser irònic: als processos eminentment humans de l'exclusió corresponen els procediments polítics d'integració.

Els canvis engendrats per la Revolució Industrial van valorar un concepte clau i definitiu de l'acció social: el concepte de solidaritat.

Però arriba en el moment que els canvis fonamentals en els processos de producció construeixen noves misèries, noves exclusions, noves desigualtats. Certament, l'equivocació del concepte apareix amb el seu propi naixement.

Pensem en algunes interpretacions d'aquest concepte. Per a Marx, es tractava d'una solidaritat de classe necessària per al canvi de situació; d'una dictadura burgesa es passaria, mitjançant la solidaritat de la classe treballadora, a la sobirania obrera. Per Durkheim, la solidaritat es trobava en la mateixa societat, es tractava del llaç orgànic que assegurava a cadascú el seu lloc i la seva legítima funció, dins de la societat i, per tant, la dependència de cadascú respecte dels altres.

Un tercer corrent, més recent, ens situaria, a cadascun de nosaltres, com a hereus del «solidarisme»: deutors dels propis contemporanis, dels nostres coetanis. La idea és que tenim un deute social. Per «pagar» aquest deute, Donzelot diu que: «es tracta de reparar la societat, d'arreglar-ne els errors, de protegir els seus membres contra els riscos que l'assetgen..., perquè la societat a través de l'estat no pot fer altra cosa que comprometre's a guarir els mals que ella mateixa produeix a causa dels defectes de la seva pròpia organització».

Aquesta noció de solidaritat apareix en un moment històric, on les ruptures i els reagrupaments pertorben els equilibris geopolítics, conseqüències de la Segona Guerra Mundial, i on la gran revolució tecnològica transforma radicalment les nocions de treball i de comunicacions.

Això implica, d'una banda, noves recerques d'identitat, i d'altra, la reconsideració dels vincles entre treball humà, producció de riquesa, distribució i redistribució.

Evidentment aquest camí de la solidaritat és erroni. Encara més si del que es tracta, al cap i a la fi, és de presentar la solidaritat com un valor que volem treballar educativament.

Reflexionar sobre el nostre propi model implica, doncs, no actuar a partir de relats que a vegades contenen només el nou valor d'una anècdota que ens permet finalment pensar que «no passa res».

En el terreny de la pràctica i quan diem que «fem solidaritat» ens sembla que posar-nos al lloc de l'altre és actuar a la seva manera, imitant comportaments o fins i tot maneres d'expressar-se. I ens sembla que aquest exercici «solidari» provoca canvis només perquè ens ha fet adonar de la diferència de la situació. Actuem com a nicaragüencs (quan fem de brigadistes), ens fem «col·legues» de transeünts, immigrants... i no ho som. Ens sembla que iniciem un canvi i si ho analitzem políticament (atès que el finançament per a les nostres accions provenen de fons de l'Administració pública), veiem que estem seguint una línia política que té més a veure amb l'almoina i la caritat que no pas amb la manifestació i l'organització dels interessos de la gent que efectivament necessita un canvi per sobreviure. Els manllevem el nom, les idees, els interessos, les necessitats... i, a vegades sense consultar-los, els fem els projectes que creiem que els calen. I això queda molt lluny de produir un canvi des de les mateixes persones interessades.

És un veritable desafiament pensar en aquests fenòmens actuals, tot tractant de trobar una nova mirada des d'on entendre'ls. Però la clau no és donar respostes fetes barrejades amb l'intent de mantenir una posició crítica. La posició crítica real és més aviat aquella que parteix d'una posició crítica per elaborar les respostes, independentment de si aquestes es corresponen amb tal o amb tal altra directriu institucional o d'oportunitat política dels qui manen.

Una intervenció no només ha de ser adequada a la situació puntual a la qual cal donar una resposta, sinó que ha d'articular-se amb allò que existeix i ser capaç de produir un canvi oportú. D'aquí sorgeix la importància que les associacions i les ONG facin dels conceptes de solidaritat i de cooperació espais de participació social, on per la interacció, la trobada i la solidaritat (entesa aquesta última com a punt d'acord i compromís mutu de les parts implicades) fomentin el pensament creador i crític, malgrat que per a alguns interessos socials i/o polítics això suposi una actitud perillosa. Cal tenir present que no es tracta de treballar, i més en el terreny social, només a partir de desitjos i de voluntats d'una de les parts implicades, cal treballar amb la realitat.

Aquest treballar a partir de la realitat, en les relacions de solidaritat i en el que anomenem cooperació, requereix un replantejament de moltes de les formes que han dominat l'actuació solidària i de cooperació. I això implica també, i de manera fonamental, els projectes i les actuacions de cooperació educativa.

Reflexió al voltant de les finalitats de les ONG i la seva pràctica social

Com és sabut, una bona part de la cooperació, fins i tot l'educativa, no passa només per organismes oficials i governamentals, sinó que els projectes solidaris solen ser gestionats per les ONG de característiques diverses. En el si d'aquestes organitzacions no governamentals també cal un aclariment i un replantejament de les pràctiques que es duen a terme en nom de la solidaritat i la cooperació.

1. UBICACIÓ DE LES ONG DES D'UNA PERCEPCIÓ POLÍTICA

Actualment, una de les coses «oblidades» en la xarxa d'ONG és el seu caràcter polític; per això la reflexió sembla que hauria d'anar almenys en els dos sentits següents:

1. *Aproximació respecte a les mateixes persones de les organitzacions no governamentals.* Com a mínim els integrants de les ONG es defineixen, en general, i des d'un punt de vista ampli, com a *racionalistes*, no només respecte de l'anàlisi de la realitat que ens envolta, sinó, també, pel fet de ser *crítics* davant del seu propi model. I també es defineixen com a *progressistes*, en el sentit d'estar compromesos a canviar, alterar, superar el seu entorn, des dels aspectes de la vida social, econòmica, política i cultural.

2. *Aproximació respecte de la realitat política.* Des del punt de vista de la política, podem constatar inicialment i tenir en compte els aspectes clau següents:

a) L'existència de partits polítics (dominants) que es defineixen com a socialdemòcrates, però que porten a terme polítiques neoliberals (amb més o menys correccions).

b) La desaparició dels règims comunistes (substituïts o desplaçats per règims capitalistes) i la reducció o pèrdua progressiva d'influència dels partits comunistes en els nous moviments socials.

c) Els moviments polítics d'alliberament del Tercer Món, que portaren la major part dels països a la seva independència, i que han perdut bona part del seu potencial innovador, incapaços de liderar alternatives a la globalització imposada pel neoliberalisme.

d) La persistència de moviments reivindicatius i alternatius localitzada en diferents llocs del món, per a la defensa d'un model autònom de desenvolupament.

2. POSICIONS QUE CALDRIA EVITAR DES DE LES ONG

És evident que la proliferació de les ONG ha anat configurant un escenari que a vegades confon finalitats polítiques amb modes sense contingut; per això cal prendre en consideració alguns aspectes per reflexionar:

1. Cal identificar i evitar discursos demagògics, paternalistes o assistencialistes que confonen o amaguen o suavitzen la veritable naturalesa dels moviments de reacció davant la injustícia, dels moviments reivindicatius o alternatius.

2. Cal tenir en compte que la intervenció de les ONG amb els anteriors criteris o discursos incrementa o legitima la confusió que pot afavorir la colonització cultural i els interessos dominants.

3. Cal analitzar el fet que el treball en les ONG pot constituir una maniobra de distracció per fugir dels propis problemes de l'entorn més immediat i diari. Una bona part de les persones més crítiques i sensibles davant l'entorn proper canalitzen la seva actuació i el seu centre d'interès en defensa de causes nobles, però geogràficament allunyades, i convenientment descontextualitzades. La defensa d'aquestes causes implica un escàs o nul compromís davant de les pròpies contradiccions diàries.

3. ALGUNES PROPOSTES D'ACTUACIÓ AMB REPERCUSSIONS POLÍTIQUES

L'anàlisi de les anteriors posicions porta implícites algunes propostes que afecten les actuacions pràctiques de les ONG:

1. S'ha de tenir clar que pot haver-hi veritable solidaritat o moviments solidaris —assistencialistes o no, i siguin del tipus que siguin— si van acompanyats d'un profund contingut reivindicatiu i alternatiu.

2. La solidaritat ha de ser el resultat d'un aprenentatge democràtic i participatiu. No podem desplaçar o subestimar els altres, encara que es trobin en una situació extrema i necessitin ajuda.

3. Podem parlar d'actuacions solidàries si aquestes no són aïllades. Qualsevol gest —per petit que sigui i en la direcció que sigui— ha de tenir una repercussió més àmplia, que generi un procés crític. Caldrà incorporar l'universalisme des de la quotidianitat i a la inversa.

A mesura que s'aprofundeix en aquest camí, inevitablement, aquests moviments solidaris de les ONG o bé són absorbits per l'esfera política dominant o bé hi entraran en contradicció.

Paulo Freire afirmava que cal aprendre a caminar amb un peu a dins i un altre a fora del sistema.

Referències bibliogràfiques

- FREIRE, P. i QUIROGA de, A. P.: *Interrogantes y propuestas en educación. Ideales, mitos y utopías a fines del siglo XX*. Buenos Aires: Ediciones Cinco, 1995.
- SOKAL, A. i BRICMONT, J. *Impostures intel·lectuals*. Barcelona: Empúries, 1999.

Paraules clau

Educació

Solidaritat

Cooperació

Percepcions polítiques participatives

Organitzacions no governamentals

Revisió conceptual i de les pràctiques

Abstracts

Se presenta una reflexión sobre algunos aspectos de contexto internacional y del papel de las organizaciones no gubernamentales que trabajan en la solidaridad y la cooperación, haciendo hincapié en la necesidad de replantear el papel que juegan y sus campos de actuación.

Un breve análisis del rol de la educación como elemento clave en los movimientos sociales, una aproximación al concepto solidaridad y a su utilización, a veces confusa, en la actualidad, y algunas reflexiones sobre los referentes y las prácticas de las ONGs, sirven de marco para un debate a penas iniciado que se considera fundamental en la relación solidaria y de cooperación. En el fondo lo que se está planteando es la recuperación de un punto de vista político, de la política democrática y participativa, cada vez más ausente en muchos de los procesos de cooperación al desarrollo. La filosofía o el ideario es una recuperación de algunos de los supuestos, como los de Paulo Freire, en esta materia; sobre todo, teniendo en cuenta que en toda actuación solidaria lo que está en juego es el valor que otorgamos, como personas y como sociedad, a la acción de respeto por el otro.

Cet article présente une réflexion sur certains aspects de contexte international et sur le rôle des organisations non gouvernementales qui travaillent à la solidarité et à la coopération, en mettant l'accent sur la nécessité de redéfinir le rôle qu'elles jouent ainsi que leurs champs d'action. Une brève analyse du rôle de l'éducation en tant qu'élément-clé des mouvements sociaux, une approche du concept de solidarité et de son utilisation, parfois confuse, à l'heure actuelle, et certaines réflexions sur les références et les pratiques des ONG servent de cadre à un débat à peine initié que l'on considère comme fondamental dans les relations de solidarité et de coopération. Dans le fond, ce que l'on questionne est la récupération, d'un point de vue politique, de la politique démocratique et de participation, de moins en moins présente dans nombre de processus de coopération pour le développement. La philosophie ou l'idéologie est une récupération de certaines hypothèses, comme celles de Paulo Freire, dans cette matière: surtout lorsque l'on prend en compte que dans toute action solidaire, ce qui est en jeu est la valeur que nous attribuons, en tant qu'individus et comme société, au respect de l'autre.

Some aspects of the international context and the role of NGOs that work in the aid and co-operation fields are considered, emphasising the need to rethink their role and the areas in which they work. A brief analysis of the role of education as a key element in social movements, the concepts of aid and its sometimes confusing present day uses, and some reflections regarding NGOs serve as the framework for a debate that has barely started, and which is considered fundamental to aid and co-operation. What is basically proposed is the recovery of a political perspective, of democratic and participatory politics, which is increasingly absent in many of the processes of co-operation with development. The philosophy or basic idea is a return to some of the basic assumptions in this subject, such as those of Paulo Freire. This is especially true when taking into account that in any action of aid what counts is the value that we give to respect for others, as people and as a society.